

Workshop verslagen van de Landelijke Dag 'Kennis Zaaïen voor de Patrijs'

27 november 2019, Van Hall te Velp

Deelnemers aan de Landelijke Dag konden zowel 's morgens als 's middags één workshop volgen en moesten daarvoor dus een keuze maken. Velen hadden het gevoel dat zij daardoor interessante zaken uit andere workshops moesten missen. Om tegemoet te komen aan dat gemis, en voor de mensen die de Landelijke Dag niet konden bijwonen, hebben we aan alle trekkers gevraagd of zij een beknopt verslag konden maken van de meest belangrijke zaken die zijn besproken. Die verslagen vindt u hieronder. Natuurlijk kunnen deze korte verslagen niet recht doen aan alle kennis en ervaringen die zijn uitgewisseld, maar we hopen dat ze u toch op weg kunnen helpen.

Inhoud

Inhoudelijke workshops	2
Workshop Monitoring	2
Workshop Voedsel voor de patrijs	4
Workshop Patrijzenmengsels en gebruik	6
Workshop Succesvol communiceren over je patrijsproject	8
Workshop Van maatregelen tot samenhangend project	10
Workshop Kansen op bedrijventerreinen en in andere biotopen	12
Workshop Kruisbestuiving tussen patrijzen-projecten en andere natuurprojecten	14
Workshop Patrijzen en predatoren	16
Mini-Excursie naar de ingezaaide patrijzenrand	17
Regionale Workshops	18
Workshop Limburg en oostelijk Noord-Brabant	18
Workshop Zeeland, westelijk Noord-Brabant en de Hollandse eilanden	20
Workshop: Noordelijk Noord-Brabant, Utrecht en westelijk Gelderland	22
Workshop Gelderland / Utrecht	24
Workshop Overijssel	25
Workshop Drenthe, Groningen en Friesland	27
Workshop Noord- en Zuid-Hollandse bollenstreek	29

Inhoudelijke workshops

Workshop Monitoring

Jochem Sloothaak, Het Brabants Landschap (werkgroepatrijs@gmail.com)

Wat is monitoren? 'Herhaaldelijk tellen en noteren volgens een vaste systematiek'. Het is dus iets anders dan gewoon tellen of inventariseren.

Waarom zou je eigenlijk monitoren? Een goede monitoring is ten eerste om te achterhalen of je doelsoort überhaupt aanwezig is zo ja en bij welke grondgebruikers. Maar, ten tweede ook om te volgen wat de aantalsontwikkeling is en of jouw (agrarisch natuur) beheer hieraan heeft bij gedragen. Zijn we op de goede weg?

Wat vaak wordt vergeten is om de moeite te nemen en de tijd erin te steken om de buurt te betrekken. Denk aan omwonenden, beren, jagers, vogelaars, de lokale pers etc. Geen succes zonder de streek! Communicatiemiddelen: persberichten, facebook, infoavonden, lezingen, excursies en websites.

Voor de patrijs zijn er 3 toegankelijke manieren op de soort te monitoren:

1. Losse waarnemingen verzamelen. Doel: 1) verspreiding, is de patrijs wel/niet aanwezig en 2) kluchtgrootte, wat is de ratio adult/jong. Dit zegt iets over het broedsucces per seizoen. Dit kan iedereen jaarrond doen en qua data invoer is waarneming.nl ideaal.
2. Patrijzenhaantjes: voorjaarsstelling met geluid. Doelen: 1) bepalen territoria, 2) bepalen van trend en 3) verspreiding haantjes t.o.v. habitat. Werkwijze in een notendop: op vaste transecten geluid afspelen (maximaal een half uur), kan 's ochtends (uur voor zonsopkomst) of 's avonds (vanaf een half uur na zonsondergang). In de maanden februari – maart, 3x herhalen. Op veldkaartjes de locaties intekenen en per jaar het gemiddelde aantal gebruiken.

3. Najaarstelling: kluchtentelling. Doel: 1) bepalen broedsucces en 2) verspreiding bepalen t.o.v. (nieuw) habitat. Zoveel mogelijk veldbezoeken uitvoeren tussen juli en oktober en kluchten invoeren op waarneming.nl. Jaarlijks herhalen en registreren. Tip: zorg voor een meldpunt, omdat niet iedereen met waarneming.nl wil of kan werken.

Twee optionele methodes zijn:

1. Zenderonderzoek. Doel: 1) in kaart brengen biotoopgebruik (nest, kuikens, etc.), 2) dispersie en homerange vaststellen en 3) nestbescherming. Dit is kostbaar, tijdrovend en er zijn deskundigen nodig voor o.a. het vangen en zenderen, maar ook voor de data-analyse. Het uitpijlen kan wel met studenten en vrijwilligers.
2. Wintertelling. Doel: 1) verspreiding en 2) vaststellen gemiddelde kluchtgrootte & aantal kluchten. Methode: binnen 1-2 dagen alle akkers en velden afspeuren in de wintermaanden. Vooral bij sneeuwval er op uit gaan. Alle kluchten invoeren op waarneming.nl. Warmtebeeldcamera kan helpen.

Andere indicatoren voor biodiversiteit in landbouwgebieden:

- Zoogdieren: haas, konijn, ree en vos (met lampen)
- Insecten: loopkevers, zweefvliegen, dagvlinders (met potvallen of transecten lopen)
- Bodemleven: regenwormen ('spademethode', 20x20x20cm)
- Wintervogels: vinken, gorzen, roofvogels, etc. (MAS-telling, 10 min op vaste telpunten)

Meer over monitoring vindt u ook in de gelijknamige Factsheet, onderdeel van de informatiemap.

Workshop Voedsel voor de patrijs

Jules Bos, Vogelbescherming Nederland (jules.bos@vogelbescherming.nl)

De belangrijkste oorzaken van de achteruitgang van de patrijs zijn (1) het verlies van extensieve structuren in het agrarisch landschap die als nestplaats kunnen dienen, (2) gebrek aan insecten voor opgroeiende kuikens en (3) toegenomen predatiedruk als gevolg van een toename van het aantal predatoren en het verlies van extensieve structuren. Een veel aangehaalde figuur in de patrijsliteratuur is de figuur die laat zien hoe de kuikenoverleving zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld. De figuur laat zien dat de kuikenoverleving jaarlijks sterk fluctueert (o.a. als gevolg van jaarlijks wisselende weersinvloeden), maar dat die vanaf midden jaren '60 van de vorige eeuw op een structureel lager niveau ligt dan in de decennia daarvoor. Deze structurele afname van de kuikenoverleving wordt toegeschreven aan het gebruik van herbiciden in de landbouw vanaf midden jaren '60. Met de onkruiden verdween ook een aanzienlijk deel van de insecten waar opgroeiende kuikens van afhankelijk zijn.

Daarom is misschien wel de belangrijkste maatregel in PARTRIDGE de aanleg van bloemenblokken. De maatregel bestaat voor de helft uit een bloemrijke eerstejaarsvegetatie en voor de andere helft uit een tweedejaarsvegetatie. Het idee erachter is dat de wat ruigere, dichtere en hogere tweedejaarsvegetatie geschikt is als nesthabitat en de wat openere, ijle en bloemrijkere eerstejaarsvegetatie als insectenrijk habitat waar kuikens efficiënt naar voedsel kunnen zoeken. Nesthabitat en kuikenhabitat worden dus in één en dezelfde maatregel gecombineerd. Daardoor hoeven patrijsfamilies geen risicovolle tocht te ondernemen van nestplek naar (zonder specifieke maatregelen schaars aanwezige) insectenrijke plekken. De bloemenblokken moeten worden aangelegd als >10 m brede, robuuste structuren in het landschap in plaats van in smalle stroken. Dit beperkt predatieverliezen.

Bloemenblok in mei (linkerfoto) en juli (rechterfoto). Het linkerdeel van het bloemenblok is eerstejaarsvegetatie, het rechterdeel is tweedejaarsvegetatie.

In de winter verblijven patrijzen bij voorkeur in akkers met enige begroeiing. Die begroeiing moet niet te hoog en niet te dicht zijn, want patrijzen houden graag zicht op de wijde omgeving om predatoren op tijd te zien aankomen en zich in de vegetatie te kunnen drukken. Een belangrijke meerwaarde van akkers met enige begroeiing is dus ook dat deze dekking en structuurvariatie bieden, waarin patrijzen relatief veilig zijn voor predatoren. Het dieet van patrijzen in de winter wordt bepaald door wat ter plekke voorhanden is. Belangrijke componenten van het winterdieet zijn bladgroen van wintergranen en allerlei

tweezaadlobbige planten (onkruiden). Als zaden beschikbaar zijn, dan worden deze ook gegeten. In vergelijking met omliggende landen, komen in Nederland ook veel maïsstoppels voor, die na de oogst met een vanggewas (bijv. winterrogge, Italiaans raaigras) zijn ingezaaid. Alhoewel dat nooit goed is onderzocht, vormen deze ingezaaide maïsstoppels voor patrijzen waarschijnlijk goed winterhabitat.

In PARTRIDGE worden patrijzen ook kunstmatig bijgevoerd met tarwe. Patrijzen die over energierijk voedsel zoals tarwe of andere (onkruid)zaden kunnen beschikken, hoeven minder tijd te besteden aan het zoeken naar voedsel en kunnen dus meer tijd besteden aan het vermijden van predatie. Bijvoeren gebeurt ook vanuit het idee om te voorkómen dat patrijzen uit de PARTRIDGE gebieden vertrekken. Over het effect van bijvoeren op patrijzen bestaat onzekerheid. Bijvoeren zal vooral bij strenger winterweer (langdurige vorst, sneeuwbedekking) de sterfte in de winter kunnen verlagen.

Patrijzen in een begroeide graanstoppel. De lage vegetatie in de stoppel biedt zowel voedsel, dekking als uitzicht op de wijde omgeving.

Discussiepunten

- Iedereen is het er mee eens dat belangrijkste knelpunt voor wat betreft voedsel in het zomer-halfjaar ligt: insecten voor opgroeiende kuikens. Voedselgebrek in de winter speelt minder, omdat bladgroen van wintergranen en onkruiden vaak voldoende aanwezig zijn.
- De vraag wordt opgeworpen wat de waarde zou kunnen zijn van het uitstrooien van grid / kiezel / kalkrijke schelpjes voor patrijzen.
- Volveldse bloemenblokken zijn moeilijk landbouwkundig in te passen. Veel boeren zijn bereid om stroken aan te leggen, maar hebben moeite met volveldse maatregelen.
- Is er verschil tussen maïsstoppels die met Italiaans raaigras (of een andere grassoort) zijn ingezaaid en maïsstoppels die met winterrogge zijn ingezaaid als winterhabitat voor patrijzen?
- We hebben laatste jaren vaak warm en droog voorjaars- en zomerweer. Hoe zit het met de beschikbaarheid van water voor patrijzen? Kan het aanbieden van drinkwater nuttig zijn?

Meer over kuikenhabitat vindt u op pagina 40 – 47, en meer over wintervoedsel (en -dekking) op pagina 50 – 58 van de Leidraad Patrijzenbescherming. De praktische uitvoering van maatregelen wordt in de factsheets Keverbank, Bloemenblok, Winterstoppel en Bijvoeren beschreven.

Workshop Patrijzenmengsels en gebruik

Aad Klompe, VOF Klompe en H-Wodka, en Alex Wieland, Landschapsbeheer Zeeland en
Adviesbureau Wieland (apwieland123@kpnmail.nl)

Het **doel** is om biotopen aan te bieden waar patrijzen en andere akkervogels, kunnen broeden, dekking kunnen vinden en eten kunnen vinden. Dit laatste zowel in de kuikenperiode als in de winterperiode.

Mengsels

Mengsels gericht op akkernatuur bestaan bij voorkeur uit een mengsel van soorten die van nature op akkers voorkomen of traditioneel ingezaaid worden als landbouwgewas. De zonnebloem is een uitzondering. Deze wordt op beperkte schaal geteeld als gewas, levert een belangrijke bedrage in voedselvoorziening. Voor andere soorten dient gekeken te worden naar de grondslag en welke soorten in de omgeving voorkomen. Het is zonde om “dure” soorten mee te zaaien die het op de betreffende grondslag niet goed doen. Laat ook ruimte over voor spontane opkomst van soorten die nog in de zaadbank aanwezig zijn.

Mengsels met een brede bloeihoogte en een afwisseling tussen eenjarige en meerjarige soorten zijn het meest effectief. Ook afwisseling tussen hoge en lage soorten belangrijk. In het verleden zijn soorten ingezaaid die nu voor grote problemen zorgen. Dit is met name van toepassing nadat de akkerrand weer omgezet wordt in bouwland. Oliehoudende zaden als herik, bladramanas, pastinaak en groot akkerscherm kunnen voor problemen zorgen in de akkerbouw.

Locaties

Randen en bloemenblokken dienen te liggen op gunstige locaties voor de doelsoorten. Onder bomenrijen hebben maatregelen voor de meeste soorten minder effect, of zelfs nadelig effect vanwege uitzichtpunten voor roofvogels en kraaiachtigen. Hoe breder de rand des te lager de predatiekans. Voor akkervogels zouden eigenlijk alleen brede randen moeten worden aangelegd. Door randen regelmatig te onderbreken wordt het minder een snelweg voor grondpredatoren. Door bloemenblokken niet aan te laten sluiten op perceelranden zijn deze voor grondpredatoren minder makkelijk bereikbaar. Let op waar je maatregelen neerlegt. Randen met opgaande kruiden in het midden van een perceel op een locatie waar normaal Kieviten broeden en leeuweriken foerageren hebben een negatief effect.

Zaaidichtheid

Zaai niet te dicht. Van nature hebben landbouwers de neiging om liever wat extra kilo's te zaaien. Dit zorgt voor een dicht gewas waar weinig ruimte is voor bodeminsecten (voedsel voor akkervogels) en spontane ontwikkeling van kruiden. Bovendien zorgt het dichte gewas voor slechte toegang voor akkervogels en langdurig natte vegetatie na regenval. Een zaaidichtheid van 7 tot 12 kg per hectare wordt voor de meeste mengsels aanbevolen.

Zorg voor een schoon zaaibed. Bij voorkeur inzaaien op een stuk wat nog geen akkerrand of weiland is. Doe eerst een aantal (>3) grondbewerkingen door een vals zaaibed te maken. Vaak kun je hiermee ongewenste kruiden op achterstand zetten. Bij een mengsel van grove en fijne zaden is het noodzakelijk om in twee keer te zaaien. Doe de grove zaden dieper en de ondiepe zaden net onder de oppervlakte. Door aan te rollen komt er sneller contact met water.

Zaaitijdstip

Over het algemeen hebben de zaden warmte nodig om te kiemen. Bij snelle kieming wordt er minder zaad opgegeten. Later in het voorjaar (april-mei) zaaien is vaak gunstiger. Een probleem is dan dat het soms tijden niet regent. Bij voorkeur zaaien als er regen voorspeld wordt. Anders kiemt het zaad niet en kunnen vogels er massaal opvallen.

Tot nog toe zijn er minder ervaringen met inzaaien in het najaar (september-oktober). Hier liggen wel kansen. Er is dan sneller in het voorjaar een geschikt biotoop aanwezig (met name in het eerste groeiseizoen) en er hoeft niet in het broedseizoen gewerkt te worden. De opkomst is meestal ook beter. Een nadeel is dat sommige soorten vorstgevoelig zijn en de winter niet overleven. Een aanbeveling is om hier de aankomende jaren meer ervaring mee op te doen.

Beheer

Het is belangrijk om de maatregelen fasegewijs te verjongen. Dit kan door middel van een gebiedsaanpak, of door de betreffende rand of bloemenblok fasegewijs aan te pakken. In het verleden is er om economisch efficiënte redenen regelmatige een heel gebied opnieuw ingezaaid met het gevolg dat er in de betreffende voorjaar geen geschikt biotoop was. Een aanpak om na het eerste groeiseizoen jaarlijks de helft (bij bloemenblokken) tot een derde (bij akkerranden) opnieuw in te zaaien lijkt een optimale aanpak. Wel is het belangrijk om in blokken te vernieuwen en niet in stroken. Dus als een rand 18 meter breed is en 600 meter lang niet ieder jaar een strook van 6 meter maar jaarlijks een blok van 200 meter.

Het is belangrijk om probleemonkruiden snel aan te pakken. Indien dit niet gebeurt zal het verder verspreiden over de akkerrand en de akker. Dit kan een groot nadelig effect hebben. Een aanbeveling is om overeen te komen dat de periode waarin maatregelen genomen mogen worden ruimer wordt. Er dient dan een plan opgesteld te worden in overleg met een ecologisch deskundige.

Voor wintervoedselranden/velden is het probleem dat de grond op termijn te schraal wordt voor goede groei. Het opvoeren van stalmest zou een optie kunnen zijn maar is regeltechnisch niet mogelijk. Graag aandacht hiervoor. Verder is het zaad vaak al op in januari. Indien de maatregel dan moet blijven liggen tot half maart bemoeilijkt dit het vervolg om in te zaaien. Het zou goed zijn om in overleg met een ecologisch deskundige eerder in te kunnen zaaien (maatwerk).

Een groot probleem is het onderhoud van waterlopen die langs akkerranden liggen. Bij de werkzaamheden wordt de vegetatie plat gereden. Hiervoor zou een oplossing gevonden moeten worden. Door braak, of grasstroken aan de slootkant te leggen kan hier over gereden worden. Bij delven (groot onderhoud) is het dan nog wel een probleem.

Braakstroken zijn niet zo populair bij landbouwers. Ze zien hier onkruiden. Toch zijn ze erg belangrijk in de kuikenfase. Door voorlichting te verstrekken is er wel meer acceptatie. Belangrijk is wel dat de grond niet compleet zwart is. Hier en daar wat kruiden is het best.

Beknorte beschrijvingen voor aanleg en beheer van het PARTRIDGE Bloemenblok en de Keverbank vindt u in de gelijknamige factsheets.

Workshop Succesvol communiceren over je patrijsproject

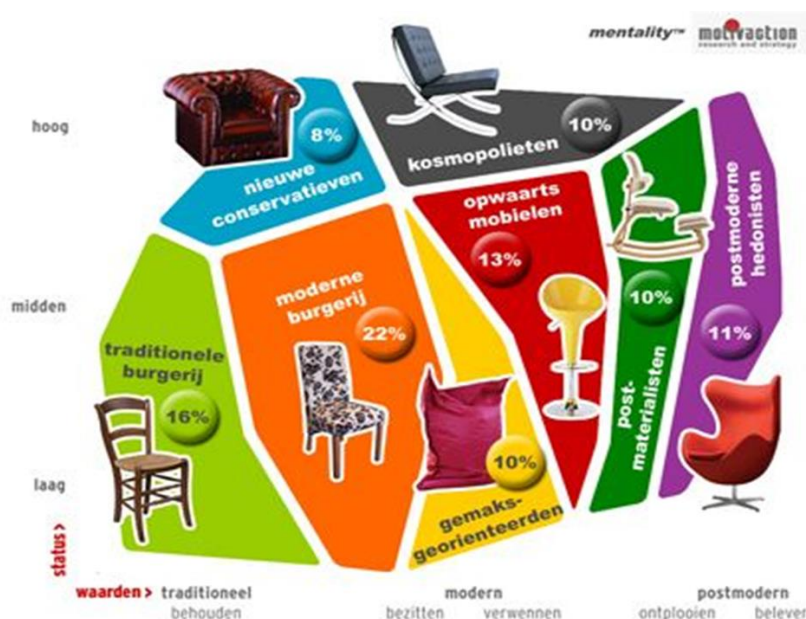
Frans ter Bogt, Samen voor de Patrijs, Aalten en Lars Soerink, Vogelbescherming Nederland

(lars.soerink@vogelbescherming.nl)

Feit: het redden van patrijzen zal niet iedereen onmiddellijk in de ik-doe-mee-stand zetten.

Het betrekken van de omgeving van een patrijsproject helpt wel om het project succesvoller te maken. Veel projecten beginnen vanuit het enthousiasme van een kleine groep mensen. Dat is een enorme kracht. De mooiste dingen en grootste veranderingen beginnen vanuit een enthousiasme om iets te bereiken. In de workshop werd uitgebreid stil gestaan bij de valkuil om vooral over het wat (dingen doen voor de patrijs) te vertellen, in plaats van te delen waarom je dit wilt doen (bijvoorbeeld: de natuur van het platteland weer gezond maken). Deze benadering werd in een (intussen beroemde) [TED-talk door Simon Sinek](#) uit de doeken gedaan en is, zónder communicatiewetenschappen te studeren, een heel bruikbaar inzicht in hoe je beter kan communiceren over je initiatief.

Een andere grote valkuil is denken dat anderen denken en voelen zoals jijzelf. Dat kan niet: er is maar één jij... De beste communicatie bestaat tussen twee mensen die samen een gesprek hebben. Je kijkt elkaar aan, luistert, stelt vragen en probeert elkaar te begrijpen én begrepen te worden. Elke andere manier van communiceren is feitelijk behelpen. Om in één keer veel mensen te bereiken zijn (helaas) andere kanalen nodig. Kranten, radio, televisie, sociale media, websites, enzovoort. Onderzoeksbureau *Motivaction* maakte een heel bruikbare indeling van de Nederlandse samenleving gebaseerd op een aantal eigenschappen. Dit '[Mentality-model®](#)' is behulpzaam om te snappen welke groepen je in de (lokale) samenleving hebt. Er is een (kleine) groep duurzame wereldverbeteraars, een groep gemakzuchtige consumenten, een groep behoudende en meer traditioneel ingestelde mensen, een groep carrièrejagers, enzovoort. Niet elke groep is even ontvankelijk voor een verhaal over het (belang van) het beschermen van patrijzen. Bij sommige groepen vind een verhaal over een gezonde leefomgeving voor je (klein)kinderen meer weerklank. Realiseer je dit, en zorg dat je niet alleen over patrijzen praat maar ook over het diepere waarom – en gebruik die argumenten die jouw doelgroepen helpen om het belang van je initiatief ook in te zien.

Samenwerking tussen partijen die traditioneel nog wel eens lijnrecht tegenover elkaar worden geplaatst (vogelbeschermers en jagers, bijvoorbeeld) roept bij een groot deel van de samenleving eerder respect op (zo, dat doen ze toch maar: respect!) dan weerstand (ze hebben hun ziel aan de duivel verkocht). In de workshop werd gebrainstormd over mogelijkheden om je project zichtbaar te maken. Informatieborden in het veld, stukjes schrijven voor lokale huis-aan-huis-uitgaven, sociale media benutten als je er affiniteit mee hebt.

Tot slot: communiceren over je project betekent óók: goed luisteren. Wat wordt er over je gezegd? Neem dat serieus en praat met kritische geesten. Die helpen je beter te worden, weerstand te overwinnen. Wees altijd blij met mensen die zich uitspreken, ook al is dat niet meteen in je voordeel. Veel mensen dénken namelijk wel iets maar houden dat lekker voor zichzelf. Daar heb je niets aan. Vogels en natuur roepen bij veel mensen warme gevoelens op. Het platteland ook. Ménsen die zich met veel enthousiasme ergens voor inzetten zo mogelijk nog meer. Tel die drie bij elkaar op en je kan niet anders dan vaststellen dat je met een patrijsproject veel voor elkaar kan krijgen. Maar mensen komen niet vanzelf kijken, het is dus zaak om het project 'bij de mensen thuis te brengen' – door communicatie.

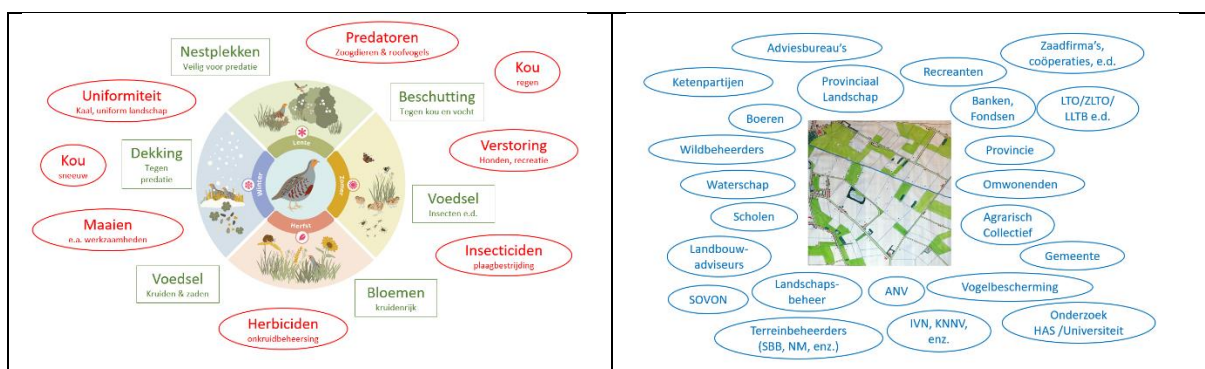
Workshop Van maatregelen tot samenhangend project

Frans van Alebeek, Vogelbescherming Nederland (frans.vanalebeek@vogelbescherming.nl)

Om populaties van patrijzen veilig te stellen, is het meestal niet voldoende om een paar losse maatregelen te nemen voor 2 of 3 jaren. In PARTRIDGE gaan we er vanuit dat voor een duurzame populatie van tenminste 50 broedparen een projectgebied van minimaal 500 hectare nodig is, waarvan minimaal 7% bestaat uit hoogwaardig habitat. In deze workshop zijn 2 groepen aan de slag gegaan met de vraag 'Hoe zet je de stap van maatregelen tot een samenhangend project?'

De eerste groep heeft gekeken naar de **ecologische aanpak en samenhang** op gebiedsniveau, rondom een kaart van een projectgebied. De belangrijkste conclusies daaruit waren:

- Zorg voor blijvende, langjarige inrichtingsmaatregelen, en sluit zoveel mogelijk aan bij bestaande landschapselementen.
- Alle kwetsbaarheden in de levenscyclus van de patrijs moeten tegelijk worden aangepakt (*beeld: een emmer met meerdere gaten*). Anders blijft het dweilen met de kraan open.
- Zorg voor lange beheerafspraken (6 jaar of langer).
- Zorg voor veilige nestgelegenheid met meerjarig, ruig gras; kansrijke plekken daarvoor zijn bermen, slootkanten en struwelen.
- Zorg voor insectenrijk (= bloemrijk) kuikenhabitat.
- Streef naar natuur-inclusieve landbouw, waar ook in het gewasperceel en bij de oogst ruimte is voor akkervogels (bijv. zomergranen, doperwt, voederbiet).
- Zorg voor brede (>12 m) randen en maatregelen in blokken, om het risico op nest- en kuikenpredatie te verkleinen.
- Mobiliseer samenwerking met waterschappen (slootkantenbeheer), gemeentes (bermbeheer) en informeer alle gebiedspartijen (boeren, loonwerkers, erfbetreders, enz.).

De tweede groep besprak de **samenwerking tussen partijen** op gebiedsniveau. Er werden ervaringen uitgewisseld over wat wel en wat minder goed lukt in lokale projecten. De belangrijkste conclusies daaruit waren:

- Succes is afhankelijk van mensen; verbindt mensen aan je project die ideeën kunnen verkopen en andere partijen kunnen motiveren.
- Gebieden verschillen, ook in wat mensen motiveert; begin klein en laagdrempelig, en wordt kritischer als je groeit.
- Start met een netwerk van boeren die open staan voor verandering. Boeren zouden agrarisch natuurbeheer als een product moeten kunnen afzetten, tegen een passende beloning. Het aantal

uitgevlogen (boerenland)vogels zou een te belonen prestatie kunnen zijn. Agrariërs worden gemotiveerd door de financiële beloning, beroepseer en waardering uit hun omgeving.

- Maak je successen zichtbaar! Zorg voor een uitwisseling van ideeën en informatie van onderop.
- Veel gebiedspartijen kunnen een rol spelen in een akkernatuur-project; wees creatief en sluit aan bij wat hen motiveert.
- Gemeenten willen meerwaarde voor het buitengebied en een levensvatbare landbouw.
- Agrarische Natuur-verenigingen en Collectieven hebben belang bij goede contacten met de Provincie en de provinciale Landschappen.
- Het bedrijfsleven is een interessante partner omdat zij invloed hebben op de (lokale) politiek. Om bedrijven aan je te binden heb je andere “verkopers” nodig dan ecologen.

Meer over de samenhang op gebiedsniveau vindt je in de PARTRIDGE Leidraad Patrijzenbescherming op pagina 58-60 en voor de samenwerking in dezelfde Leidraad op pagina 78-82.

Workshop Kansen op bedrijventerreinen en in andere biotopen

Mariëlle Kok, Kruit Kok Landschapsarchitecten (marielle@kruitkok.nl)

De meeste patrijzen zitten in het landelijk gebied, op en rond akkers. Maar patrijzen worden ook gezien op braakliggende terreinen. In deze workshop is verkend of en hoe bedrijventerreinen en mogelijke andere biotopen kansen voor patrijzen kunnen bieden. Er is gekeken naar hoe je gemeenten, landschapsarchitecten, parkmanagementorganisaties en bedrijven kunt motiveren om hieraan bij te dragen. Ter inspiratie werd een korte presentatie gegeven van twee voorbeeldprojecten: het Kempisch Bedrijvenpark (Hapert, NB) en een project voor een tijdelijk dorpspark.

Er is gebrainstormd over (soms tijdelijke) alternatieve biotopen en dat levert een flinke lijst van mogelijkheden op:

• braakliggende percelen (voor	• Schakelstations,	• outletcentra,
• bedrijventerreinen of	• terreinen onder	• brede wegbermen
woningbouw),	windmolens,	• BMX-parcours,
• pompstations (drinkwater, riool),	• ijsbanen, golfbanen,	• vuilstorten,
• recreatieterreinen (al of niet	• zonneweides en -	• zandwin-locaties,
	parken,	
• met verblijfsaccommodaties),	• Voedselbossen,	• et cetera!

Aan welke randvoorwaarden moet daarbij worden voldaan? Ook daarvoor kwamen veel tips ter sprake:

- Er moet rekening gehouden worden met de eisen van de patrijs om zijn levenscyclus te kunnen voltooien, dus broedbiotoop, voedsel, en dekking. Daarbij zijn bloemrijke vegetaties (= bloemen, zaden en insecten = voedsel) en plekken met struweel en ongemaaid, ruig gras (= dekking en broedgelegenheid) belangrijk. Ook rust ter plaatse is van belang.
- Eigenaren en beheerders kunnen behalve door het beschikbaar stellen van grond, ook op andere manieren bijdragen, bijvoorbeeld door financiële inbreng, of inzet van vrijwilligers voor beheer en onderhoud, of door communicatiematerialen en -activiteiten. Biotoopverbetering kan tevens bijdragen aan een aantrekkelijkere uitstraling van de locatie, en aan een positief imago van de betrokken organisaties.
- Draagvlak onder personeel vergroten met excursies, de natuurwerkdag; personeel kan een aantrekkelijke werkomgeving (en lunch-wandel-mogelijkheid) positief waarderen.
- Samenwerking is een sleutelbegrip om succes te bereiken.

- Zowel de financiering van maatregelen als het beheer moeten voor de lange termijn worden geborgd.
- Maak de inrichting zichtbaar en toegankelijk om het draagvlak te vergroten. Maak effecten zichtbaar door monitoring en draag de resultaten uit.
- Sluit maatregelen aan op de omgeving, zorg voor een netwerk op landschapsniveau dat ook voor de lange termijn is veiliggesteld (ook als percelen “tijdelijke natuur” weer verdwijnen).
- Betrek ook partijen uit de omgeving erbij om het netwerk op landschapsschaal te maken, overleg met omringende boeren en agrarische natuurverenigingen, terreinbeheerders, gemeentes, waterschappen, enz.

bloeiende bermen en bloemrijkere recreatiegebieden, parken en bedrijfsterreinen) en een spectaculaire toename (trendbreuk) van het aantal wilde bijensoorten met 35% (monitoring 2018 door stichting EIS).

In het tweede deel is gekeken hoe het behoud van de Patrijs kan worden gekoppeld aan de aanpak en methode van Groene Cirkels. Hoe en waar kunnen we de Patrijs koppelen aan Heineken of Farm Frites? Na een zoektocht bleek dat zowel Heineken, Suiker Unie en Farm Frites belang hebben bij een gezonde bodem en duurzame akkerbouw en de inzet van functionele biodiversiteit (bodembiodiversiteit, natuurlijke plaagregulatie en bestuiving). Een gezamenlijk droombeeld voor 2040 in akkerbouwgebieden is te maken waarbij zowel aardappel-, suikerbiet en gerst als akkervogels als Patrijs en Veldleeuwerik profijt bij hebben. Een gezamenlijk droombeeld met bloemrijke akkerranden langs watervoerende sloten met ongeveer een 10% natuurlijk oppervlak per hectare. Voldoende om de natuurlijke plaagregulatie voor 100% in te zetten, waterberging te creëren en het leefgebied voor de Patrijs te herstellen. Aan het droombeeld van de duurzame akkerbouw van deze multinationals kan de Patrijs als ambassadeur voor deze droom worden toegevoegd.

Workshop Patrijzen en predatoren

Celine Roodhart, Vogelbescherming Nederland (Celine.roodhart@vogelbescherming.nl)
en Herman Simmelink, Samen voor de Patrijs

Predatie van grondbroeders is een gevoelig onderwerp dat kan leiden tot veel onenigheid tussen de verschillende partijen in het landelijk gebied. In deze workshop werd predatie op landschapsschaal benaderd. Er is een presentatie gegeven over feiten en fabels rond predatie, zowel aan de hand van wetenschappelijke publicaties als op basis van veldervaringen in verschillende patrijzenprojecten. Vervolgens is er kort gediscussieerd over welke predatoren er allemaal bekend/ actief zijn, hoe er op landschapsschaal naar het predatieprobleem gekeken wordt. Daarna zijn gezamenlijk de belangrijkste aandachtspunten en kennisvragen m.b.t. predatie op een rij gezet, als richting voor toekomstige discussies.

De belangrijkste conclusies uit de workshop waren:

1. Iedereen vindt dat er eerst gewerkt moet worden aan een kwalitatief hoogwaardig habitat
2. Er zijn grote lokale verschillen in welke predatoren er voorkomen
3. Door iedereen wordt predatie als een natuurlijk fenomeen gezien dat een belangrijke factor is bij de bescherming van de patrijs.

De belangrijkste kennishiaten werden in de workshop op een rij gezet en gezamenlijk gescoord op hun belang en hun urgentie:

Prioritering van kennishiaten patrijzen en predatie	Belang	Urgentie
1. Wat zijn onze streefaantallen voor de patrijs (landelijk & provinciaal?)	Hoog	Laag
2. Waarom is er lokaal sprake van hoge predator dichtheid?	Hoog	Hoog
3. Wat beïnvloedt het gedrag van predatoren?	Hoog	Hoog
4. Hoe reageren predatorpopulaties in patrijzenbolwerken op predatorbeheer?	Hoog	Hoog
5. Hoe reageren patrijzenpopulaties op predatorbeheer?	Hoog	Hoog
6. Wat is een geaccepteerd percentage aan predatieverlies per jaar?	Hoog	Laag
7. Hoe deelbaar is de huidige kennis over predatie van patrijzen (grondbroeders)?	Midden	Midden
8. Hoe zouden predatiebeheer maatregelen ingezet moeten worden om gezonde patrijzenpopulaties te hebben?	Hoog	Hoog
9. Wat is het minimale oppervlak nodig is voor een gezonde patrijzenpopulatie?	Hoog	Hoog
10. Wat is de juiste balans als het gaat om een gezonde patrijzenpopulatie, bijbehorend oppervlak aan leefgebied en inzet op predatiebeheer?	Hoog	Hoog
11. Wat is de gewenste kwaliteit van het gewenste habitat?	Niet gescoord	

Meer over predatie vindt u ook in de *PARTRIDGE Leidraad Patrijzenbescherming* op pagina 64-75 en in de [Factsheet Predatie](#) van Vogelbescherming Nederland

Mini-Excursie naar de ingezaaide patrijzenrand

Jochem Sloothak, Het Brabants Landschap (werkgroepatrijs@gmail.com)

Tijdens de mini-excursie ging een groot gezelschap naar voorbeeldveldjes met onder andere het ingezaaide bloemenblok. Erg belangrijk voor de patrijs en veel andere akkervogels is dat het niet ieder jaar in het vroege voorjaar opnieuw wordt ingezaaid. Verder is dekking belangrijk, maar het mag niet te dicht staan met begroeiing onderin. Inzaaien van het mengsel liefst voor eind april en dan twee jaar met rust laten. Daarna de helft frezen en opnieuw zaaien. Zodoende ontstaat voldoende dekking en voedsel voor (vooral ook in de winter!).

Regionale Workshops

Workshop Limburg en oostelijk Noord-Brabant

Harm Kossen, Natuurrijk Limburg (Kossen@natuurrijklimburg.nl)

Aanwezigen wilden graag weten hoe we in Limburg inzet voor patrijs aanpakten. Daarbij heb ik de oproep gedaan voor tips met name op het vlak hoe de politiek te enthousiasmeren, maar ook hoe we de markt kunnen betrekken. We zien namelijk dat onze aanpak aan begint te slaan, maar we moeten nu vanwege niet uit te breiden budget al boeren teleurstellen voor beheerovereenkomsten. Er zijn veel goede tips gedaan, maar voordat je iets aan de gang hebt met je daar tijd in steken. Die is er niet altijd binnen het werk dat er al ligt. Zoals zo vaak geldt: het zijn de personen die het moeten doen. Hopelijk is geduld het devies en komen zaken van de grond door eerst de dingen nu goed te doen met de middelen die we hebben, en werken de resultaten daar enthousiasmerend en leidt dit tot meer ondersteuning. In de workshop kwam ook naar voren dat personen binnen IVN-Maasduinen actief bezig is met inzet ten bate van de Patrijs samen met partners in buurland Duitsland: daar is een eerste lijntje gelegd voor nadere samenwerking tussen de organisaties.

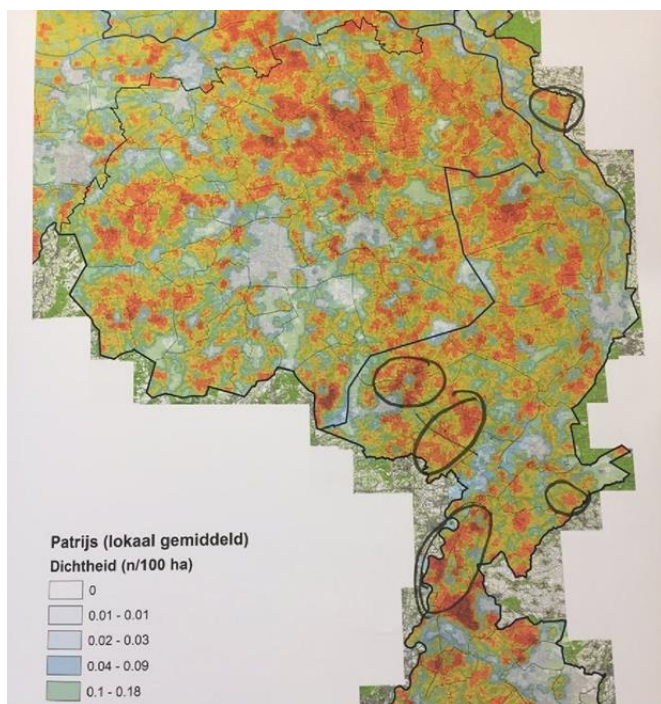
De doelen in Limburg

“Door het leefgebied voor patrijs en co-soorten te verbeteren neemt de stand van deze soorten toe en gaat de biodiversiteit omhoog.” De Patrijs is een gidssoort en staat symbool voor een biodivers cultuurlandschap en maatregelen voor deze soort dragen bij aan het leefgebied voor vele co-soorten. De doelen zijn:

1. kwalitatief verbeteren van habitat voor patrijs en co-soorten;
2. meer habitat voor patrijs en co-soorten tot minimaal 5% van het totale deelgebied;
3. verhogen van de biodiversiteit.

Hiervan zijn de volgende subdoelen en acties af te leiden:

- kennis vergroten over terreingebruik van de patrijs en beheer, bij grondeigenaren en andere partijen;
- werven van een duurzame groep vrijwilligers per gebied, die hun werkzaamheden ook doorzet na afloop van het project; vrijwilligers ook mee laten doen in de evaluatie van maatregelen;
- duurzaam inbedden van aangepast beheer bij grondeigenaren (gemeenten, waterschap, Rijkswaterstaat, TBO's, provincie, enz.);
- omwonenden informeren over en enthousiast maken de inzet voor de patrijs, en zo ook particuliere grondeigenaren mee laten doen in het project met beheer en maatregelen;
- Langjarige monitoring van de huidige stand en verspreiding van patrijs en co-soorten, hun trends, van de belangrijkste predatoren en de effecten van predatie.

Middelen

Het agrarisch natuurbeheer (ANLb) wordt uitgevoerd door Natuurrijk Limburg en biedt een stevige basis om in een zestal kerngebieden leefgebied voor de patrijs en andere soorten te creëren. Daarnaast wordt ook ANLb op andere locaties op akkers waar de patrijs nog voorkomt uitgevoerd, bijvoorbeeld bij hamsterbeheer. Begeleiding met kennis van deelnemers en lerend beheer is een belangrijk onderdeel van het beheer.

Onderzoek aan de patrijs wordt uitgevoerd door onderzoekers van provincie en Natuurrijk Limburg; kosten voor zenders worden vanuit ANLb middelen betaald, uren onderzoek door provincie. Het project 'Meer ruimte voor Patrijs en co-soorten' zet zich in voor een landschap met meer biodiversiteit. De aanvraag is een initiatief van de Jagersvereniging, Natuurrijk Limburg en Stichting IKL. De projectpartners en overige gebiedspartijen willen in de zes eerder genoemde kerngebieden bovenop het lopende ANLb extra habitatverbetering voor patrijs en co-soorten realiseren. Doel is om zoveel mogelijk gebiedspartijen in de kerngebieden actief te krijgen voor patrijsbescherming en de monitoring (door de wildbeheereenheden en vrijwilligers) van patrijs en co-soorten uit te voeren.

Workshop Zeeland, westelijk Noord-Brabant en de Hollandse eilanden

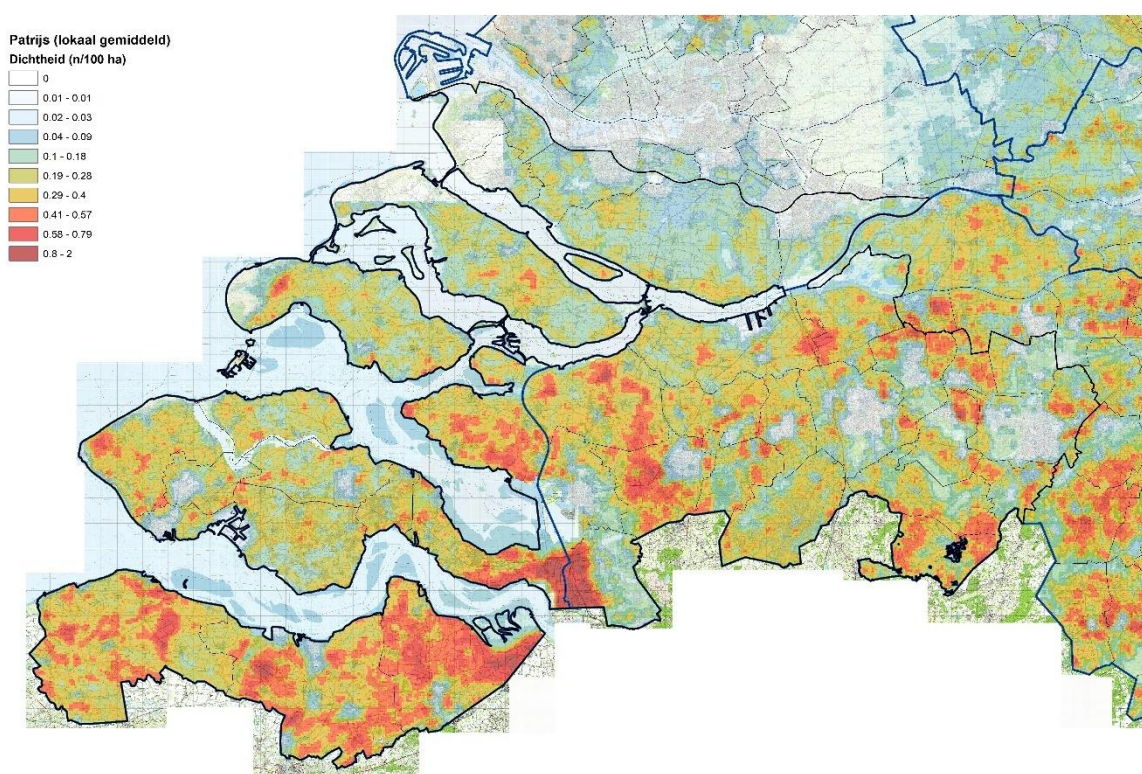
Door Alex Wieland, Landschapsbeheer Zeeland (alex.wieland@landschapsbeheerzeeland.nl)

en Chris Vreugdenhil, Het Zeeuws Landschap (c.vreugdenhil@hetzeeuwswlandschap.nl)

Kennismaken met gebied en waar komen de patrijzen nog voor?

Het Deltagebied (zuidwest Nederland) is een van de bolwerken voor de patrijs. Toch zijn hier ook gebieden met hoge dichtheden en gebieden waar de soort niet voorkomt. Het is niet duidelijk waar dit aan ligt maar het landschappelijk, grondtype en agrarisch gebruik lijken hierin bepalend.

Onduidelijk is ook of predatiedruk een rol speelt. Opvallend is dat op voormalige eilanden waar de vos nog niet of pas recent zijn intrede deed (Zak van Zuid Beveland, Walchteren Schouwen Duiveland) de patrijs (al lange tijd) geen hoge dichtheden heeft.

Relatie patrijzen en projecten/maatregelen.

Op een aantal plekken is een relatie zichtbaar tussen projecten/maatregelen en de aantallen/toename van patrijzen. De vraag is dan wel wat hier kip en ei is, want maatregelen worden meestal ingezet op locaties die al kansrijk zijn. Een toename van patrijzen is een kwestie van lange adem. De patrijs is een symboolsoort (ambassadeur), schenk ook aandacht voor andere soorten.

Financiering van projecten is lastig. In de Hoekse Waard blijft het een enorme opgave om de co-financiering rond te krijgen. Veronkruiding van randen is ook een probleem.

Welke partijen zijn (nog niet) betrokken? Welke rol en hoe kunnen ze aanhaken?

Een belangrijke rol lijkt weggelegd voor de ketenbedrijven (bedrijven die agrarische producten afnemen).

Kunnen en willen zij gaan belonen voor inspanningen voor akkernatuur? En willen zij die boodschap

uitdragen naar afnemers? Ook de samenwerking tussen WBE's, ANV's en natuurorganisaties zou intensiever kunnen. Er dienen regionale/provinciale regisseurs (gebiedsmakelaars) te zijn die partijen met elkaar verbinden en projecten op kunnen starten. Voor de provincies/ministerie lijkt ook meer een stimulerende en begeleidende rol weggelegd dan nu het geval is. Ook zijn burgers nog amper betrokken. Zij moeten overtuigd worden.

Waar is geld voor nodig?

Bij alle collectieven in het projectgebied is geld een beperkende factor. Overal is het budget inmiddels ingezet in beheermaatregelen. Er is dus extra budget nodig om meer maatregelen uit te kunnen voeren. Ook is budget nodig om mensen te kunnen begeleiden (bijv. voor mensen die grond beschikbaar hebben voor natuurmaatregelen, zonder dat zij daar perse veel beheervergoeding voor hoeven te ontvangen). Er is geld nodig om plannen op te stellen, bijv. hoe goed om te gaan met predatoren. En er is geld nodig om het landschap te herstellen, om vernieuwende maatregelen uit te testen, en om te onderzoeken welke maatregelen effectief zijn (bijv. zender/loggeronderzoek).

Budget ook nodig om kennis te delen. Een patrijzendag is mooi maar eigenlijk zou deze jaarlijks en meer regionaal moeten zijn. Bv een patrijzenwerkgroep oprichten voor Zuid Nederland en jaarlijks activiteiten voor kennisdeling en enthousiasmering.

Lessen van bestaande projecten?

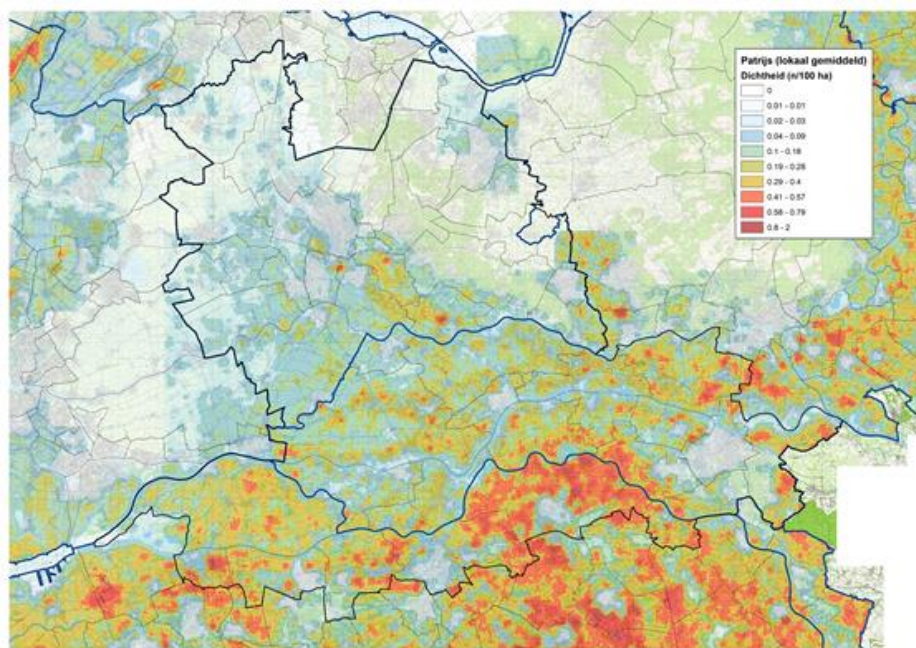
Het kost veel tijd en geld om een patrijzengebied in te richten. Mensen moeten overtuigd worden en daarna is goede begeleiding essentieel. Veel maatregelen zijn na afloop van een project snel verdwenen als er geen borging is. Het is dus van belang om gedurende een langere periode te investeren in een gebied. Ook is het belangrijk dat de projecten niet te ver zijn gelegen van gebieden waar de olievlekwerking plaats zal moeten vinden. Wat dichtbij gebeurt levert sneller overtuiging.

Meer over samenwerking en rollen voor partijen is te vinden in de "Leidraad Patrijzenbescherming" (pag. 78-82).

Workshop: Noordelijk Noord-Brabant, Utrecht en westelijk Gelderland

Jochem Sloothak, Het Brabants Landschap (werkgroepatrijs@gmail.com)

In deze workshop waren vrij veel organisaties die al bezig zijn met initiatieven ter bescherming van de patrijs. Iedereen was het er over eens dat je binnen een straal van 1km van recente waarnemingen van patrijzen aan het werk zou moeten met biotoop-verbeterende maatregelen. En dan ook kijken in jouw regio waar nog de 'beste' gebieden zijn om je daarop te focussen. Vraag hierover info op bij lokale natuurverenigingen. En kijk niet alleen op een kaart van SOVON of waarneming.nl. Er is vaak meer lokale kennis dan op die kaarten is terug te vinden. Ontbreekt die informatie nog, dan moet er eerst geteld worden. Betrek in dit hele opstart proces altijd de boeren en vrijwilligers.

De volgende stap is dan om met deskundigen het gebied (minimaal 200ha) onder de loep te nemen. Bepaal in welke periode (winter, lente, zomer) er gebrek is aan biotoop en aan welk biotoop. In veel regio's bleek dat dekking en kruiden in de winter een groot gebrek is. Hierdoor is de kans op predatie erg hoog. Veldcoördinatoren, jagers en zelfs teeltadviseurs zouden hierover advies moeten geven aan boeren.

Er zijn goede ervaringen opgedaan in bijvoorbeeld Gemert en Altena met het organiseren van allerlei contactmomenten voor betrokkenen. Lezingen, excursies, barbecues, etc. Allemaal goed voor de gezamenlijke aanpak. Je mag van standpunten verschillen, maar het gemeenschappelijk doel is vaak wel behoud van biodiversiteit in landbouwgebieden. En niemand heeft een hekel aan de patrijs, dus het is een mooie ambassadeur. Waar ook goeie ervaringen mee zijn, is een centraal uitleverpunt van het zaaigoed, waar omwonenden en boeren zaadmengsels kunnen ophalen en gelijk een bakske koffie krijgen en een praatje kunnen maken.

Er zijn veel diverse lokale fondsen met mogelijkheden voor subsidie. Advies is om daarvoor zeker contact op te nemen met de provinciale organisatie landschapsbeheer. Die kennen de weg.

③ + betrekken boeren & vrijwilligers

- financiën
- ondersteuning boeren
 ↳ beheer??

teelt / beheeradviseurs

- verstoring recreanten
 ↳ honden: met hekken
 alternatief

④ Organisaties hebben meer
 contactmomenten nodig

↳ Vertrouwen!

Gemeenschappelijk belang / doel

- gemeente / waterschap

I VM Mogen

positief voorbeeld: gem. Berkhelland

Provincie Gld: ecDlog. bermbeheer

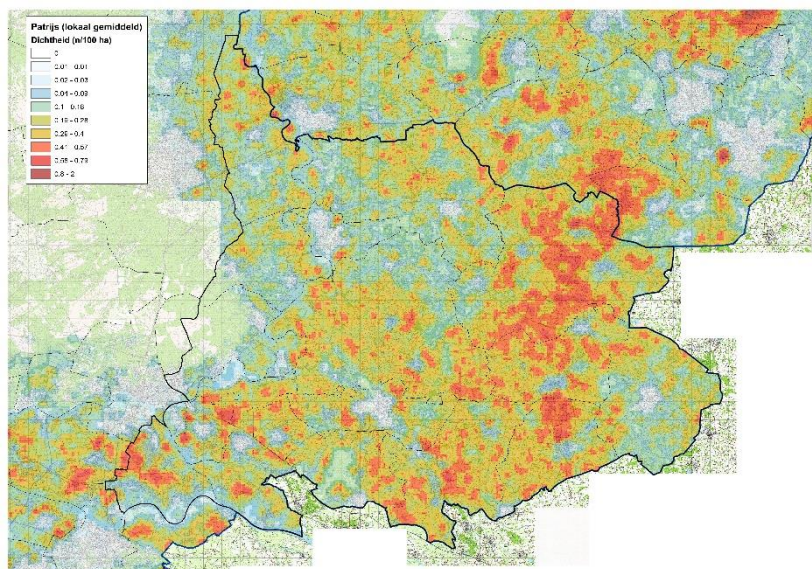
STAPLES

Workshop Gelderland / Utrecht

Andre Hendriksen, *Paradijs voor de Patrijs* (andrehendriksen51@hotmail.com)

In deze workshop is om te beginnen een presentatie gegeven over de aanpak en succesfactoren van het project **Paradijs voor de Patrijs** in Montferland en omgeving. Succesfactoren in een notendop zijn: het werken in een tandem, draagkracht vergroten door meerdere doelen en belangen te koppelen (terreinbeheerders, jager, bevolking, toerisme), starten met een groep boeren, persoonlijk contact en vertrouwen.

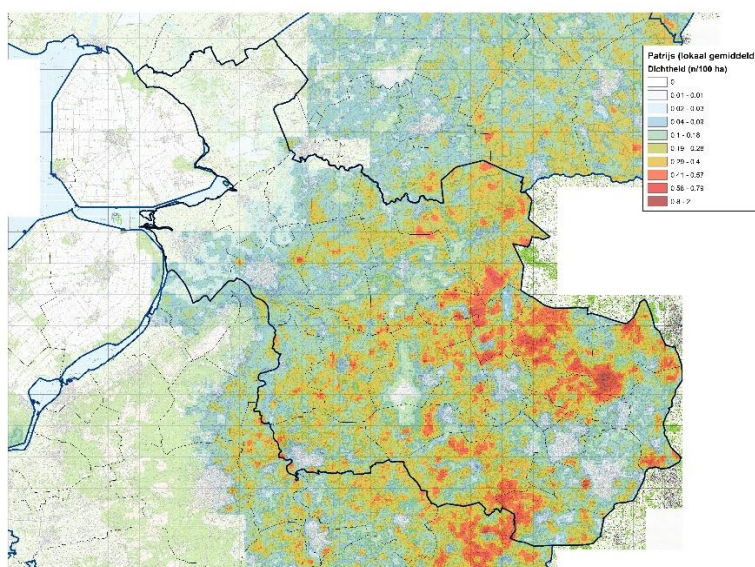
Daarna was er een uitwisseling van ervaringen en tips. Luzerne lijkt voor patrijzen een aantrekkelijk gewas, maar ook in stoppelknollen, suikerbiet, aardappel en tarwe worden patrijzen gezien. Paardenweides zijn ook aantrekkelijk, mogelijk doordat de mest veel insecten aantrekt? Patrijzen hebben behoefte aan water (drinken vaak dauw); tijdens de droogte zijn in Montferland waterbakken geplaatst die veel door patrijzen zijn gebruikt. Bewoners en burgers met flyers en een kopje koffie betrekken bij het project, zakjes bloemenzaad uitdelen, en wijzen op het aanlijnen van honden.

Workshop Overijssel

Door Ronald Krabbenbos van Landschap Overijssel (ronald.krabbenbos@landschapoverijssel.nl)
en Bert Aman van Aman Advies (amanadvies@gmail.com) m.m.v. Elizabeth Binsbergen.

Gemeente Twenterand heeft de patrijs geadopteerd onder de noemer "Wies met de Patrijs". Dit heeft in de gemeenschap een beweging in gang gezet. In 2019 is middels een subsidie vanuit het Soortenbeschermingsprogramma van Provincie Overijssel een project voor de boerenlandvogel gestart. Doelsoorten hierbij zijn de ringmus, geelgors, veldleeuwerik en patrijs. Er zijn 10 ha akkerranden aangelegd, 3 keverbanken en in komend plantseizoen wordt 2 ha landschapselementen aangeplant. Er zijn dit jaar in het gebied veelbelovende aantallen patrijzen geteld. De looptijd van dit project is 3 jaar en de ontwikkelingen worden gemonitord. Daarnaast zijn gemeente en waterschap bezig met aangepast berm- en schouwpad (40 ha) beheer ter stimulering van de biodiversiteit.

Er zijn o.a. ook lespakketten over de patrijs voor basisscholen ontwikkeld. Hierbij is het van belang om aan de docenten te laten zien welke onderdelen van hun programma via deze weg ingevuld kunnen worden (ontzorgen in de lesvoorbereiding en – programma). Bij dit lespakket zijn meerdere partijen betrokken o.a. bijeenvereniging IVN en WBE. Meer over de lespakketten is te vinden op:

<https://www.twenterand.nl/lespakket-voor-scholen-patrijs-zoekt-assistenten>

Op basis van onze ervaring zijn er de volgende ontwikkelpunten naar voren gekomen:

- Duidelijke voorwaarden voor de deelnemers stellen
- Afstemming en contacten deelnemers periodiek onderhouden
- Vast(e) aanspreekpunt(-en)
- Ervaringen delen binnen groep
- Gebruik maken van elkaar kwaliteiten
- Kijken naar de gebiedskansen niet naar 'regels'
- Afstemming overheid RVO (gewascodes)
- Vastleggen ervaringen grondgebruikers, beheerders, vogelaars, burgers etc..

Kijk!

bloemen voor bijen, vlinders en mensen

Op allerlei plekken in Twenterand treft u wilde bloemen aan.

Deze bloemenvelden fleuren niet alleen uw buurt op, maar vergroten ook de biodiversiteit en leveren aan allerlei insecten nectar om van te leven.

Twenterand bloeit op!

Meer weten, kijk op www.twenterand.nl/bloeitop

Gemeente
Twenterand

WIES MET DE PATRIES

Twenterand heeft de status geadopteerd omdat die het makkelijk heeft. 17 kunt hem hebben. Zoel een akker-mengsel van 75% gras en 25% akkerkruiden uit over akkerkruiden, ruigheidspluizen, roestvallen en een hoekje op het erf. Ook bijen, vlinders en andere diersoorten profiteren hier van!

6 MILJOEN BLOEMEN worden er bezocht voor 1 potje honing, daarvoor leggen de honingbijen samen

60.000 KILOMETER AF

Zonder bestuiving door bijen zouden we b.v. geen groenten, fruit, noten en chocolade kunnen eten.

-wist-u-dat-

HOMMELS BIJEN ZIJN

ER LEVEN IN NEDERLAND 360 SOORTEN BIJEN

De meeste bijen zijn in Nederland, maar er zijn ook veel soorten in België, Nederland, Duitsland, Frankrijk, Nederland, Nederland en nog veel meer soorten. Ze zijn heel verschillend in uiterlijk en leefwijze.

OOK VLINDERS HOUDEN VAN BLOEMEN

Dit zijn een paar van de meest voorkomende vlinders in Nederland:

-wist-u-dat- bijen van de bloemenvelden vlinders brandstof nodig hebben om te overleven.

ZELF DOEN VOOR DE BIJEN

Gedurende bloeiende planten in de tuin, zorg voor een goede bijenvriendelijke voorbeeld door een insectenhotel op te hangen en gebruik geen gif.

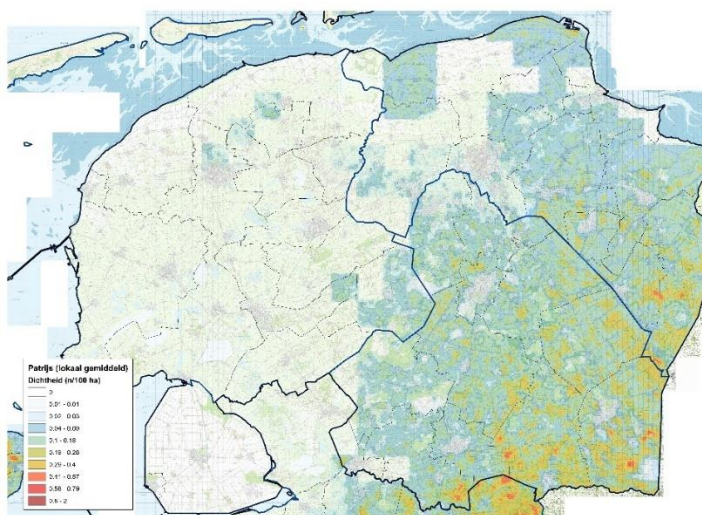

Deze bloemen en planten kunnen hier gaan groeien. Geniet ervan!

Workshop Drenthe, Groningen en Friesland

Henk Jan Ottens, *Grauwe Kiekendief* – Kenniscentrum Akkervogels (henkjan.ottens@grauwekiekendief.nl)

De noordelijke provincies zitten aan de rand van het verspreidingsgebied van de Patrijs in Nederland. In Friesland geldt de soort als een incidentele broedvogel en in Groningen wordt de stand geschat op 150 tot 250 broedparen en in Drenthe wordt de stand op ca 500 broedparen geschat. Zwaartepunt van de verspreiding in Groningen en Drenthe zijn agrarische gebieden op zand- of veengrond die gedomineerd worden door akkerbouw.

bovenbeschreven waarden zoals voedselbeschikbaarheid en de aanwezigheid van veilig broedhabitat (extensief beheerde structuren) vormen hiervoor de bekende rode draad.

Workshop Noord- en Zuid-Hollandse bollenstreek

Door Jort Verhulst, Provincie Zuid-Holland (j.verhulst@pzh.nl) en John Huiberts (bio bollen-teler)

Belangrijkste conclusies:

Gezonde bodem is het begin

- Geen chemische middelen

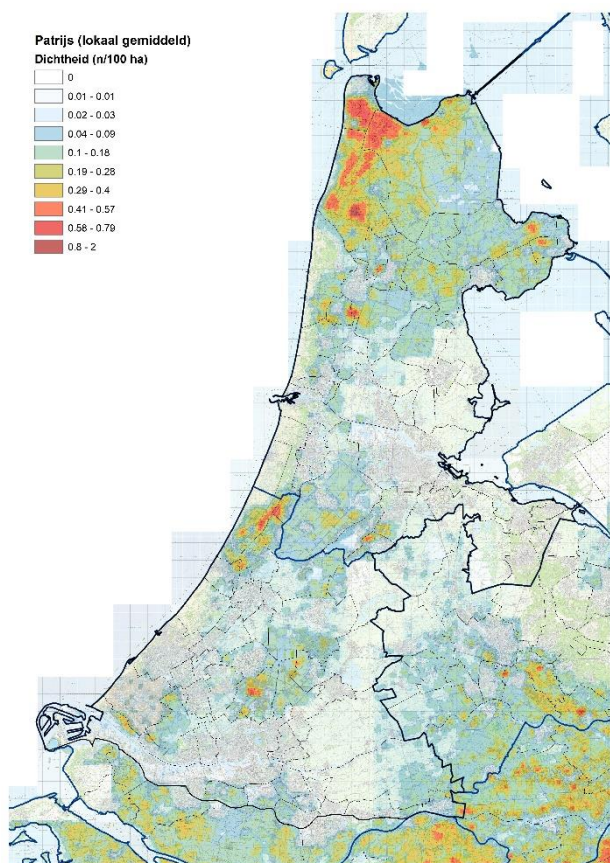
Essentieel:

- Marketing (goede afzet)
- Communicatie

Meer inzicht nodig in ecologische processen

- Nodig om goede verhaal te kunnen vertellen

John Huiberts (biologische bollenboer Sint-Maartensvlotbrug) gaf een presentatie. Een cursus bodem stimuleerde John om radicaal het roer om te gooien en biologische bollen te gaan kweken. Dat is best wel pionieren omdat er nog weinig ervaring mee is. John ontwikkelt zelf nieuwe machines, onder andere om de bollen onder de groenbemester te poten. Hierdoor is de bodem op Johns bedrijf vrijwel altijd bedekt, wat positief uitpakt voor de biodiversiteit. John gebruikt gemengde groenbemesters, zodat er veel variatie aanwezig is. Daarnaast past John op verschillende momenten verschillende soorten mest toe (bokashi, compost, vaste mest, zeewierextract).

John doet aan strokenteelt, heeft bloemen/kruidenranden rond de percelen en legt wintervoedselakkers aan. Hierdoor is het aantal akkervogels toegenomen. Er broeden nu zo'n vier paar patrijzen op John's bedrijf (van ca 100 hectare). John heeft nu nog niet genoeg afzet heeft om op het hele bedrijf bollen te kweken. Het creëren van een afzetmarkt is een belangrijke uitdaging.

Vogelbescherming zou kunnen helpen bij het uitdragen van het verhaal, dat een duurzame bollenteelt een bijdrage kan leveren aan de biodiversiteit en aan het landschap. Het is wel belangrijk om beter te gaan begrijpen waarom akkervogels profiteren van deze aanpak. Is er boven- of ondergronds meer voedsel aanwezig. Gaat het vooral om extra zaden of juist om insecten.

John is ervan overtuigd dat zijn manier van werken veel duurzamer is dan de gangbare bollenteelt. "Als je goed voor je bodem zorgt, komt de biodiversiteit vanzelf".

De Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging (ANLV) Geestgrond wil samen met agrariërs de achteruitgang van patrijzen in de bollenstreek stoppen, met maatregelen voor meer voedsel en beschutting. Zie dit [Nature Today bericht](#) hierover.